

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

KRZYSZTOF AMIELAŃCZYK

krzysztof.amielanczyk@poczta.umcs.lublin.pl

ORCID: 0000-0001-6076-5417

Teoretyczny model przestępstwa prawa publicznego
(*crimen publicum*) autorstwa Claudiusa Saturninusa
(D. 48,19,16) a współczesna nauka o przestępstwie karnym

Theoretical Model of Public Law Crime (*crimen publicum*) by Claudius Saturninus
(D. 48.19.16) and the Modern Concept of Criminal Offence

Na stronę przedmiotową współczesnego przestępstwa składają się znamiona opisujące zachowanie sprawcy, przedstawiane z reguły przy użyciu odpowiedniego czasownika (np. „kto zabija...”, „kto kradnie...” itp.), oraz znamiona odnoszące się do: skutku, czasu, sytuacji i miejsca popełnienia przestępstwa¹. Współczesna nauka prawa karnego, w którym wiele uwagi poświęca się teorii przestępczości i teorii karania, obfituje przy tym w liczne propozycje teoretycznych modeli przestępstwa prawa karnego².

Juryści rzymscy zajmujący się prawem karnym publicznym³, zgodnie z ich znaną postawą polegającą na unikaniu generalizowania i definiowania pojęć⁴, dalecy byli również od zajmowania się teorią prawa karnego. Zamiast abstrakcyjnej

¹ Por. np. J. Warylewski, *Prawo karne. Część ogólna*, Warszawa 2005, s. 202.

² Zob. np. W. Wolter, *Nauka o przestępstwie*, Warszawa 1973, s. 152 i n.; T. Bojarski, *Polskie prawo karne. Zarys części ogólnej*, Warszawa 2006, s. 87 i n.; R.A. Stefański, *Prawo karne materialne – część ogólna*, Warszawa 2008, s. 87 i n.; W. Wróbel, A. Zoll, *Polskie prawo karne. Część ogólna*, cz. 3: *Nauka o przestępstwie*, Kraków 2010, s. 220 i n.; L. Gardocki, *Prawo karne*, Warszawa 2017, s. 50 i n.

³ Zob. A. Chmiel, *Dziela naukowe jurystów rzymskich w zakresie prawa karnego*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2016, nr 3, DOI: <http://dx.doi.org/10.17951/sil.2016.25.3.151>, s. 151–164.

⁴ D. 50,17,202 (*Javolenus*): *Omnis definitio in iure civili periculosa est: parum est enim, ut non subverti posset* („Wszelka definicja w prawie cywilnym jest niebezpieczna, ponieważ rzadko kiedy nie można jej podważyć”).

syntezy znamion przestępstwa w oderwaniu od konkretnego jego typu znajdziemy w źródłach historycznych przede wszystkim opisy znamion czynione w stosunku do poszczególnych *crimina legitima*, zamieszczane w komentarzach do poszczególnych *leges iudiciorum publicorum*. Wywody naukowe jurystów miały przy tym walor czysto praktyczny – przybliżały treść ustaw karnych społeczeństwu rzymskiemu. Dzieł naukowych poświęconych prawu karnemu publicznemu było w ogóle mało, a przeważały dzieła o walorach procesowych, odpowiadające systematyce *Digestów*, *Kodeksu* i *Instytucji* Justyniańskich⁵. Obok komentarzy poświęconych postępowaniom publicznym, autorstwa Veneleiusa Saturninusa, Maecianusa i Macera⁶, najwartościowsze zdają się prace Ulpiana, w tym dzieło *De officio proconsulis*, stanowiące swoistą instrukcję dla namiestnika prowincji⁷.

Z tym większym zaskoczeniem trzeba odnotować zupełnie wyjątkowy przekaz jurysty klasycznego Claudiusa Saturninusa pochodzący z niewielkiego dzieła zatytułowanego *Liber singularis de poenis paganorum*⁸, w którym jurysta pokusił się o próbę dokonania abstrakcyjnej syntezy znamion przestępstwa w oderwaniu od konkretnego typu przestępstwa, tworząc – zapewne w sposób niezamierzony – zręby rzymskiej nauki o przestępstwie karnym (*in abstracto*). Claudius Saturninus żył w II w. n.e., piastował urząd namiestnika prowincji Belgica⁹.

Pracę *Liber singularis de poenis paganorum* Wiesław Litewski nazwał „dziełem o niewysokim poziomie”¹⁰, z czym można się teraz co do zasady zgodzić. Teoretyczny wywód Saturninusa koncentrował się głównie na znamionach strony przedmiotowej *crimen*. Problematyka strony podmiotowej przestępstwa, na którą

⁵ Najwartościowsze zdaje się dzieło *De officio proconsulis* Ulpiana, stanowiące swoistą instrukcję dla namiestnika prowincji, oraz dzieła poświęcone postępowaniom publicznym, odpowiadające systematyce *Digestów*, *Kodeksu* i *Instytucji* Justyniańskich. Zob. R.A. Bauman, *I libri 'de iudiciis publicis'*, „INDEX” 1975, No. 5, s. 39; M. Kuryłowicz, *De publicis iudiciis. Instytucje justyniańskie o postępowaniach sądowych publicznych*, [w:] *Problemy stosowania prawa sądowego. Księga ofiarowana Profesorowi Edwardowi Skrętowiczowi*, red. I. Nowikowski, Lublin 2007, s. 561.

⁶ Zob. A. Chmiel, *op. cit.*, s. 152.

⁷ Zob. A.F. Rudorff, *Über den liber de officio proconsulis*, „Abhandlungen der preußischen Akademie der Wissenschaften“ 1865, Bd. 5, s. 233 i n.; A. Dell’Oro, *I libri de officio nella giurisprudenza romana*, Milano 1960, s. 145 i n.; D. Mantovani, *Il bonus praeses secondo Ulpiano. Studi su contenuto e forma die libri de officio proconsulis*, „BIDR” 1993/1994, No. 96/97, s. 203–267; A. Nogrady, *Römisches Strafrecht nach Ulpian. Buch 7 bis 9 De officio proconsulis*, Berlin 2006.

⁸ Otto Lenel wskazuje, że praca mogła składać się z zaledwie jednej książki. Zob. O. Lenel, *Palingenesia iuris civilis*, Vol. 2, Leipzig 1899 (Graz 1960), s. 1217–1218.

⁹ Melissa B. Dowling (*Clemency and Cruelty in the Roman World*, Michigan 2006, s. 331, przypis 13) twierdzi, że postać i kariera Saturninusa są wysoce tajemnicze. Prawdopodobnie był aktywny za Hadriana i Antonina Piusa, o czym świadczą przekazy Ulpiana i Marciana (D. 20,3,1,2). Więcej o możliwych identyfikacjach tej postaci zob. R.A. Bauman, *Crime and Punishment in Ancient Rome*, London 1966, s. 153, przypis 3.

¹⁰ Zob. W. Litewski, *Jurisprudencja rzymska*, Kraków 2000, s. 140. Temat niedoskonałości systematyki Saturnina rozwinął Luigi Garofalo (*Pojęcia i żywotność rzymskiego prawa karnego*, „Zeszyty Prawnicze UKSW” 2003, nr 1, DOI: <https://doi.org/10.21697/zp.2003.3.1.01>, s. 23).

składają się znamiona wskazujące na stosunek psychiczny sprawcy do jego czynu, nie weszła w zakres rozważań jurysty. Być może takie właśnie było postrzeganie przestępstwa przez autora koncepcji, że problematykę zawinienia widział oddzielnie, „poza samym czynem”, a kwestii winy sprawcy akurat w zachowanym fragmencie pracy najwyczejniej w ogóle nie rozważał. Błędem byłoby wówczas posądzanie jurysty o niewystarczającą eksplorację psychologicznych aspektów czynu. Trzeba bowiem uwzględnić, że problematyka zawinienia sprawcy przestępstwa była doskonale uświadamiana w czasach Cesarstwa Rzymskiego i, co najważniejsze, była efektywnie brana pod uwagę w procesie stosowania prawa przed sądem¹¹. Najlepszym dowodem na powyższe jest choćby prawodawstwo cesarza Hadriana, w którym można dostrzec szczególną staranność w kwestii subiektywizacji odpowiedzialności¹². Wkład niektórych jurystów klasycznych w budowę koncepcji zawinienia jest również niewątpliwy. Aktywność ta wspierała działalność reskryptową cesarzy rzymskich już na etapie tworzenia samych reskryptów, ale także na etapie ich objaśniania i popularyzacji dzięki tworzeniom przez jursprudencję dziełom naukowym¹³.

Przechodząc do tekstu źródłowego księgi *Liber singularis de poenis paganorum*, należy na wstępie zauważyć, że jurysta dokonał rozróżnienia przestępstw, koncentrując się przede wszystkim na sposobie ich popełnienia i idąc, jak się zdaje, w podobnym kierunku, jak współczesna nauka, gdy rozważa tzw. przestępczy *modus operandi*¹⁴. Dokonał tego w dość oryginalny, dwustopniowy sposób. Najpierw stworzył czwóropodział (*quattuor genera*) przestępstw, kierując się nie do końca jasnym kryterium, nieco przypominającym kryterium formy, jakie jest przyjmowane dla czynności prawnych na gruncie prawa prywatnego:

D. 48,19,16,1 pr. (*Claudius Saturninus libro singulari de poenis paganorum*): *Aut facta puniuntur, ut furta caedesque, aut dicta, ut convicia et infidae advocaciones, aut scripta, ut falsa et famosi libelli, aut consilia, ut coniurationes et latronum conscientia quosque alios suadendo iuvisse sceleris est instar.*

¹¹ *Ibidem*, s. 22 i n.

¹² Zob. zwłaszcza: K. Amielańczyk, *Rzymskie prawo karne w reskryptach cesarza Hadriana*, Lublin 2006, s. 64 i n.

¹³ Zob. więcej: *ibidem*, s. 42 i n.

¹⁴ Na temat modelu przestępstwa autorstwa Saturninusa zob. R. Bonini, *D. 48,19,16 (Claudius Saturninus "de poenis paganorum")*, "Rivista Italiana per le Scienze Giuridiche. Serie III" 1959–1962, Vol. 10, s. 119–179; N. Scapini, *Diritto e procedura penale nell'esperienza giuridica romana*, Parma 1992, s. 60 i n.; G. Sposito, "Quattuor genera... septem modis": *le circostanze del reato in D. 48,19,16 (Claudius Saturninus "De poenis paganorum")*, "SDHI" 1999, No. 65, s. 114 i n.; W. Mossakowski, *Czyn karalny według koncepcji Klaudiusza Saturnina*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Prawo CCCV. Studia Historycznoprawne” 2008, nr 305, s. 217 i n. Ostatnio także: L. Garofalo, *op. cit.*, s. 28 i n.

Zastosowane powyżej przez Saturninusa kryterium podziału przestępstw według form ich popełnienia ma się nijak do współcześnie pojmowanych form popełnienia przestępstwa, takich jak formy stadialne czy formy zjawiskowe. Użyty przez jurystę termin „rodzaje” (*genera*) przestępstw nie jest jednak zbyt udany, dlatego zamiast o „rodzajach” lepiej chyba mówić o formach albo sposobach popełnienia *crimen*. Według Saturninusa przestępstwa były zatem popełniane w formie *facta, dicta, scripta* i *consilia*.

1. *Factum*¹⁵ miało wiele znaczeń w języku łacińskim. Czym dla jurysty były *facta*? Można powiedzieć, że *factum* to przestępstwo popełniane „czynem”, jednak nie w znaczeniu, jakie słowu temu wyznacza współczesny język prawa karnego, lecz w znaczeniu niemal „kinetycznym”, gdyż jako użycie siły fizycznej. *Facta* to według Saturninusa np. kradzież lub zabójstwo. Nie można też wykluczyć, że *factum* jest tu rozumiane w znaczeniu działania prowadzącego do wyraźnego materialnego skutku. W ten sposób zarówno kradzież, jak i zabójstwo powodowały „fizyczne” („skutkowe”) zmiany w świecie materialnym: w pierwszym przypadku stratę mienia, w drugim – życia¹⁶.
2. *Dictum*¹⁷ to sposób popełnienia przestępstwa przy użyciu wypowiedzianych słów, jak w podanym przez jurystę przypadku pomawiania (przekonywania) i fałszywego dowodzenia przez adwokatów¹⁸. Wprawdzie zabrakło innych przykładów, można jednak domyślać się, że jurysta zaliczyłby tu także stany faktyczne należące do *falsum testimonii* (składania fałszywych zeznań w sądzie), *crimen laese maiestatis* (przestępstwo obrazy majestatu) i *crimen iniuriae* (przestępstwo zniewagi słownej).
3. *Scripta*¹⁹ to generalnie forma pisana (pisemna). Były więc również według jurysty przestępstwa popełniane przy użyciu pisma, w formie *scripta*, jak w przypadku fałszerstw i sporządzania fałszywych infamujących pism sądowych. Przykłady Claudiusa Saturninusa można by jeszcze uzupełnić o niektóre stany faktyczne mieszczące się w zakresie *crimen peculatus* (sprzeniewierzenia pieniędzy publicznych) albo *sacrilegium* (świętokradztwa)²⁰. Łatwo można sobie też wyobrazić *crimen laese maiestatis* popełnione przy użyciu pisma (listu).
4. *Consilium*²¹ to znowu termin wieloznaczny i wymagający dłuższego komentarza. Ze stylistyki prowadzonego przez jurystę „wykładu” wynika, że można

¹⁵ D. 48,19,16 pr.

¹⁶ Odmienne jednak: W. Mossakowski, *op. cit.*, s. 220.

¹⁷ D. 48,19,16 pr.

¹⁸ Wiesław Mossakowski (*op. cit.*, s. 220 i n.) zakłada możliwość alternatywnego znaczenia słów *convicia et infidae advocaciones* jako wzniesanie zamieszek, buntu podczas zwołań (*advoco* to ‘przywołać’) zgromadzeń.

¹⁹ D. 48,19,16 pr.

²⁰ Por. D. 48,13,10 pr. – 1.

²¹ D. 48,19,16 pr.

mówić o przestępstwach popełnianych „myślą”, gdy np. ktoś świadomie brał udział w związku przestępczym (należał do zbrojnej bandy). Pierwsza wątpliwość, jaka się rodzi, to stosunek tak sformułowanego przekazu do słynnej wypowiedzi Ulpiana: *Cogitationis poenam nemo patitur*²². Nie ma, rzecz jasna, sprzeczności pomiędzy tymi wypowiedziami. Prawo rzymskie oczywiście nie karało za same myśli²³. W przekazie Saturninusa można mówić tylko o pewnej figurze językowej, która każe na słowo *consilium* patrzeć w ten sposób, że sprawca przestępstwa polegającego na udziale w związku przestępczym²⁴ nie musi w istocie przedsięwziąć żadnej „widocznej” na zewnątrz aktywności (jak w przypadku *facta, dicta* czy *scripta*), aby odpowiadać karnie. Udział w spisku realizuje bowiem już przez to, że godzi się na udział w nim.

W języku łacińskim *consilium* to jednak także ‘zamiar’, ‘umyślność’. Nie budzi wątpliwości, że już od zarania rzymskiego prawa karnego publicznego wysuwającym się na plan pierwszy wymogiem odpowiedzialności karnej za popełnione *crimina publica* był zamiar towarzyszący działaniu sprawcy, określane w źródłach prawnych jako *dolus malus*, *voluntas* czy właśnie *consilium*²⁵. W przekazie Saturninusa *consilium* występuje jednak w węższym znaczeniu, ograniczonym z woli autora czwórpodziału przestępstw do „sposobu” zachowania się sprawcy, który (jak w podanym przykładzie) do przestępczej aktywności angażuje jedynie swe myśli, traktowane jako wystarczające, aby sprawcę oskarżyć o udział w związku przestępczym²⁶. Trzeba zatem podkreślić, że jurysta, mówiąc o *consilium*, nie brał akurat w tym miejscu pod uwagę ani umyślności towarzyszącej przygotowaniu lub usiłowaniu przestępstwa, które nie osiągnęło stadium dokonania, ani tym bardziej zawinienia *sensu largo*, wymaganego przez ustawy karne dla wszystkich *crimina publica*.

Nie ma pewności, co miał na myśli jurysta w kończącej przekaz części zdania. Pierwsza możliwość jest taka, że uwaga tam zamieszczona odnosiła się do wszystkich czterech form popełnienia przestępstwa i oznaczała, że w takim samym stopniu odpowiadał karnie zarówno podżegacz do przestępstwa, jak i po-

²² D. 48,19,18 (Ulpian).

²³ Por. W. Wołodkiewicz, *Czy prawo rzymskie przestało istnieć?*, Kraków 2003, s. 368 i n.

²⁴ Tak też Mossakowski (*op. cit.*, s. 221), który traktuje *consilium* jako „udział w spiskach i bandach zbójceckich”.

²⁵ Por. słynną już normę Numy Pompiliusza (VII w. p.n.e.): *Si qui hominem liberum dolo sciens mortui duit, parricidas esto*. Na temat tej regulacji szeroko zob. M. Jońca, *Parricidium w prawie rzymskim*, Lublin 2008, s. 45 i n.

²⁶ Koncepcja Saturninusa przypomina jako żywo współczesną instytucję prawa karnego „udziału w zorganizowanej grupie lub związku przestępczym”. Por. art. 258 § 1 Kodeksu karnego: „Kto bierze udział w zorganizowanej grupie albo związku mających na celu popełnienie przestępstwa lub przestępstwa skarbowego, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5”. Karalny jest sam udział w związku albo zorganizowanej grupie przestępczej, a uczestnik nie musi brać udziału w konkretnym przestępstwie popełnionym przez grupę lub związek, do którego należy.

mocnik, niezależnie w której z czterech form przestępstwo zostało popełnione. Według drugiej interpretacji końcowe słowa należałoby łączyć z czwartą formą popełnienia przestępstwa, czyli *consilium*. Wtedy nakłanianie (podżeganie) kogoś czy służenie komuś radą stanowiącą pomoc w popełnieniu przestępstwa również byłoby uważane za przestępstwo.

Na tak stworzony przez siebie system *quattuor genera* (form, sposobów) popełnienia przestępstwa Claudius Saturninus nałożył następnie już bardziej szczegółowy podział okoliczności składających się na typ czynu zabronionego prawem. W ten sposób jurysta wyliczył kolejno znamiona (niemal wyłącznie) strony przedmiotowej przestępstwa:

D. 48,19,16,1 (*Claudius Saturninus libro singulari de poenis paganorum*): *Sed haec quattuor genera consideranda sunt septem modis: causa persona loco tempore qualitate quantitate eventus.*

Termin *modus* w powyższym zdaniu należałoby chyba tłumaczyć raczej jako ‘okoliczność’ lub ‘miarę’ aniżeli ‘sposób’. Do ostrożnego rozważenia pozostaje także współczesny techniczny termin prawa karnego – „znamie” przestępstwa. Zdaniem jurysty występowało zatem siedem okoliczności decydujących o bycie przestępstwa: *causa, persona, locus, tempus, qualitas, quantitas* i *eventus*. Jurysta wytłumaczył ich znaczenie, kolejno ilustrując swój wywód przykładami:

1. *Causa*.

D. 48,19,16,2 (*Claudius Saturninus libro singulari de poenis paganorum*): *Causa: ut in verbibus, quae impunita sunt a magistro allata vel parente, quoniam emendationis, non iniuriae gratia videntur adhiberi: puniuntur, cum quis per iram ab extraneo pulsatus est.*

Okoliczność wyrażona jako *causa* może być kojarzona z „motywem”²⁷ lub „powodem”, „przyczyną” działania sprawcy. Saturninus podał przykład chłosty, do zastosowania której uprawniony był urzędnik lub ojciec. Jako motywowana celem wychowawczym chłosta była bezkarna w przeciwieństwie do chłosty motywowanej chęcią wyrządzenia komuś krzywdy, zniewagi. Chłosta powodowana złością, wymierzona przez osobę obcą, była przestępstwem. Znamie motywu przestępczego działania zaliczane jest we współczesnej karnistyce do tzw. znamion subiektywnych należących do „strony podmiotowej” przestępstwa. Uprzedzając wyniki przeglądu pozostałych znamion, warto zauważyć, że okoliczność określona przez Saturninusa jako *causa* była jedyną z wyróżnionych przezeń znamion odwołujących się do nastawienia psychicznego sprawcy przestępstwa. Liczne przykłady *causae* (motywy, cele działania sprawców) były wskazywane np. przez *lex Cornelia de sicariis et veneficis* (ustawę Korneljańską przeciwko nożownikom

²⁷ Tak: W. Mossakowski, *op. cit.*, s. 222.

i trucicielom). Sprawcy podpadający pod tę ustawę działali: 1) *occidendi causa* („w celu zabicia”) i *furtive faciendi causa* („w celu okradzenia kogoś”), realizując znamiona *crimen inter sicarios* (zbrodni gangsteryzmu rzymskiego), 2) *necandi causa* („w celu pozbawienia życia”) popełniając *veneficium* (zbrodnię trucicielstwa), 3) *praede causa* („w celu zysku”), popełniając *incendium* (zbrodnię podpalenia)²⁸. Wyróżnienie *causa* przez język normatywny ustaw karnych może dawać także podstawę do prowadzenia rozważań na temat przyczynowości w rzymskim prawie karnym²⁹.

2. *Persona*.

D. 48,19,16,3 (*Claudius Saturninus libro singulari de poenis paganorum*): *Persona dupliciter spectatur, eius qui fecit et eius qui passus est: aliter enim puniuntur ex isdem facinoribus servi quam liberi, et aliter, qui quid in dominum parentemve ausus est quam qui in extraneum, in magistratum vel in privatum. In eius rei consideratione aetatis quoque ratio habeatur.*

Znamię osoby (*persona*), które należało rozważyć, dotyczyło z jednej strony sprawcy, a z drugiej – ofiary przestępstwa. Jurysta wyjaśnił, że niewolnicy i wolni byli w różny sposób karani za to samo przestępstwo. Inną odpowiedzialność ponosili również ci, którzy występowali przeciwko swemu panu lub ojcu od tych, którzy popełniali przestępstwo wobec osób obcych. Inaczej karano tych, którzy występowali przeciwko urzędnikowi, a inaczej tych, którzy popełniali przestępstwo wobec osoby prywatnej. W ramach okoliczności dotyczących osoby należało brać pod uwagę wiek (tak sprawcy, jak i ofiary). Współcześnie wyróżnia się wprawdzie jako oddzielne znamię podmiotu przestępstwa (znamię sprawcy) i znamię przedmiotu przestępstwa (do którego zalicza się znamię ofiary przestępstwa)³⁰, niemniej trzeba przyznać, że *Claudius Saturninus* wykazał się wystarczającą precyzją i skrupulatnością w dostrzeganiu licznych prawniczych niuansów dotyczących cech osób uczestniczących w zdarzeniu kryminalnym.

3. *Locus*.

D. 48,19,16,4 (*Claudius Saturninus libro singulari de poenis paganorum*): *Locus facit, ut idem vel furtum vel sacrilegium sit et capite luendum vel minore supplicio.*

²⁸ Zob. więcej na ten temat: K. Amielańczyk, *Lex Cornelia de sicariis et veneficis. Ustawa Korneliusza Sulli przeciwko nożownikom i trucicielom*, Lublin 2011, zwłaszcza s. 47 i n., 89 i n., 109 i n.

²⁹ Por. w szczególności: D. Nörr, *Causa mortis*, München 1986. Autor opowiedział się za istnieniem bezpośredniego związku przyczynowego w sformułowaniu *hominem occiderit* (*ibidem*, s. 212).

³⁰ J. Warylewski, *op. cit.*, s. 202.

Locus, czyli miejsce popełnienia przestępstwa, często decydowało o kwalifikacji prawnej czynu. W ten sposób, w zależności od miejsca popełnienia przestępstwa, kradzież mogła zostać zakwalifikowana jako *furtum* (zwykła kradzież rzeczy) albo – jeśli rzecz została skradziona ze świątyni – jako *sacrilegium* (świętokradztwo). W konsekwencji ustalenie miejsca decydowało o zakresie odpowiedzialności karnej: wymierzeniu kary śmierci (za *sacrilegium*) albo lżejszej kary (za *furtum*).

Tak się składa, że akurat w kwestii *locus*, rozumianego jako miejsce popełnienia przestępstwa, dysponujemy także przekazami innych jurystów klasycznych. Ponieważ dobrze uzupełniają teorię Saturninusa, warto je w tym miejscu przytoczyć. I tak z przekazu Papiniana wynika, że znamię *locus* decydowało również o właściwości miejscowej sądu, który powinien rozpoznać sprawę o popełnione *crimen*:

D. 48,2,22 (*Papinianus libro 16 responsorum*): *Alterius provinciae reus apud eos accusatur et damnatur, apud quos crimen contractum ostenditur. Quod etiam in militibus esse observandum optimi principes nostri generaliter rescripserunt.*

Jurysta podał w powyższym przekazie najpierw ogólną regułę, dzięki której rozstrzygano, w której prowincji powinien być sądzony oskarżony. Decydowało miejsce popełnienia przestępstwa, a nie miejsce, z którego pochodził sprawca. Następnie poinformował o licznych reskryptach cesarskich, które potwierdzały obowiązywanie ogólnej reguły także wobec żołnierzy. Na temat miejsca popełnienia przestępstwa i konsekwencji z tego faktu płynących wypowiedział się też Ulpian:

D. 48,2,7,4–5 (*Ulpianus libro septimo de officio proconsulis*): 4. *Idem imperator rescripsit servos ibi puniendos, ubi deliquisse arguantur, dominumque eorum, si velit eos defendere, non posse revocare in provinciam suam, sed ibi oportere defendere, ubi deliquerint.* 5. *Cum sacrilegium admissum esset in aliqua provincia, deinde in alia minus crimen, divus Pius Pontio Proculo rescripsit, postquam cognoverit de crimine in sua provincia admissio, ut reum in eam provinciam remitteret, ubi sacrilegium admisit.*

Tekst Ulpiana przedstawia zasady właściwości miejscowej sądu w sprawach karnych dotyczących niewolników. Po pierwsze, niewolnicy powinni być sądzeni (i karani) w prowincji, w której dopuścili się przestępstwa. Wiązało się to czasem z koniecznością podróży z zamiarem podjęcia obrony przez ich pana, która nie mogła odbyć się w miejscu jego zamieszkania, lecz w prowincji, gdzie toczył się proces. Po drugie, z reskryptu cesarza Antoninusa Piusa miało wynikać, że pytający namiestnik powinien osądzić przestępstwo później popełnione (lżejsze) w swojej prowincji, a następnie przekazać sprawę do prowincji, w której wcześniej popełniono inne *crimen*, w tym konkretnym przypadku *sacrilegium* (świętokradztwo)³¹.

³¹ Prawdopodobnie jeśli kolejność popełnienia przestępstw była inna i pierwszym procedującym sądem byłby ten w sprawie *sacrilegium*, można byłoby połączyć oba zarzuty w jednym postępowaniu.

4. *Tempus*.

D. 48,19,16,5 (*Claudius Saturninus libro singulari de poenis paganorum*): *Tempus discernit emansorem a fugitivo et effractorem vel furem diurnum a nocturno*.

Okoliczność czasu (*tempus*) dotyczyła różnych okoliczności związanych z upływem czasu albo określeniem chwili popełnienia przestępstwa, które mogły mieć znaczenie dla powstania odpowiedzialności karnej lub tylko jej zakresu. W ten sposób znamię określane jako *tempus* przykładowo odróżniało tego, kto się oddalił (na pewien czas), od uciekiniera³² lub deztertera, który oddalił się trwale. *Tempus* pozwalał także na odróżnienie kradzieży dziennej od kradzieży nocnej³³.

5. *Qualitas*.

D. 48,19,16,6 (*Claudius Saturninus libro singulari de poenis paganorum*): *Qualitate, cum factum vel atrocius vel levius est: ut furta manifesta a nec manifestis discerni solent, rixae a grassaturis, expilationes a furtis, petulantia a violentia*.

Kolejna okoliczność – *qualitas* – oznaczała ciężar (powagę) przestępstwa. Z jednej strony intencją jurysty mogło być zwrócenie uwagi na różny stopień szkodliwości (niebezpieczeństwa czynu), chociaż taka cecha przestępstwa, jak szkodliwość, nie została wprost wyartykułowana. Z drugiej strony jurysta wskazał na możliwe różne natężenie kryminalnych działań, wyraźnie je wartościując. Saturninus dla zobrazowania zróżnicowania przestępstw ze względu na kryterium *qualitas* posłużył się kilkoma przykładami, przede wszystkim ciężkiej odmiany kradzieży – *furtum manifestum* (kradzieży jawnej, zuchwałej), i kradzieży lżejszej – *furtum nec manifestum*. Ponadto zwykłą awanturę przeciwstawił bandytyzmowi, płądrowanie – zwykłej kradzieży, a rozpustę (zuchwałość) – fizycznej przemocy. Okoliczność (znamię) przestępstwa, określone przezeń jako *qualitas*, z jednej strony przywodzi więc na myśl podstawową (definicyjną) cechę przestępności, za jaką dziś uważa się szkodliwość społeczną czynu, a z drugiej – współczesne znamiona wartościujące zmuszające do dokonywania ocen czynu, z natury subiektywnych, choć mających zapewne zmierzać do jakiejś obiektywizacji. Pewne zaskoczenie może budzić niewykorzystanie czy choćby nienawiązanie przez jurystę do tradycyjnego podziału przestępstw na *crimina capitalia* i *non*

³² *Servus fugitivus*, którego być może miał na myśli jurysta, to niewolnik zbiegły od swego pana.

³³ Por. przepisy ustawy XII Tablic (tablica VIII) dotyczące *furtum diurnum* i *furtum nocturnum*, różnicujące także dozwolony sposób reakcji ofiary przestępstwa wobec sprawcy. Zob. M. Ząbłocka, J. Ząbłocki, *Ustawa XII Tablic. Tekst – tłumaczenie – objaśnienia*, Warszawa 2000, s. 55–57.

capitalia, dokonanego wprawdzie według kryterium grożącej kary głównej, ale będącego przecież konsekwencją podziału czynów kryminalnych z uwagi na ich ciężar gatunkowy³⁴.

6. *Quantitas*.

D. 48,19,16,7 (*Claudius Saturninus libro singulari de poenis paganorum*): *Quantitas discernit furem ab abigeo: nam qui unum suem subriperit, ut fur coercebatur, qui gregem, ut abigeus*.

Z kolei *quantitas* odnosiła się do znamienia ilości skradzionych jednym przestępstwem rzeczy³⁵. Za przykład znowu posłużyła zwykła kradzież, przeciwstawiona tym razem kradzieży stada zwierząt (*abigeatus*). Jeśli ktoś – pisał jurysta – ukradł jedną sztukę (np. wieprza), to odpowiadał jako zwykły złodziej (*fur*), jeśli zaś całe stado, wtedy znacznie surowiej, na podstawie prawa publicznego, jako złodziej stada (*abigeus*). Wprawdzie nie ma na to pewnych dowodów, ale być może w okoliczności *quantitas* trzeba szukać zaczątków instytucji „przestępstwa ciągłego”.

7. *Eventus*.

D. 48,19,16,8 (*Claudius Saturninus libro singulari de poenis paganorum*): *Eventus spectetur, ut a clementissimo quoquo facta: quamquam lex non minus eum, qui occidendi hominis causa cum telo fuerit, quam eum qui occiderit puniat. Et ideo apud graecos exilio voluntario fortuiti casus luebantur, ut apud praecipuum poetarum scriptum est... [id est: cum parvulum me adhuc Menoetius ex Opunte ad nostram domum adduxit post funestum homicidium, quo die puerum Amphidamantis interfici imprudens invitus de talis rixatus]*.

Ostatnia siódma okoliczność wpływająca na postrzeganie przestępstwa (*eventus*) jest nieco niejasna w kontekście przytoczonego przykładu. *Eventus* oznaczał rezultat, skutek działania. Powinien on być brany pod uwagę (rozważany), nawet jeśli czynu dokonała osoba „najłagodniejsza” w usposobieniu. Jurysta przypominał, że jednak ustawa (zapewne chodziło mu tutaj o *lex Cornelia de sicariis et veneficis*) karała nie mniej surowo zarówno tego, kto był (zaledwie) w posiadaniu broni dla celów dokonania zabójstwa, jak i tego, kto rzeczywiście zabił. Sugerował więc obowiązywanie kryterium skutku różnicujące przestępstwa: albo skutek (śmierć człowieka) został w działaniu osiągnięty, albo nie. Saturninus skłonny był raczej uznać, że skutek (np. śmierć człowieka) powinien być rozważany w kontekście nastawienia psychicznego sprawcy do czynu (to akurat wobec „sprawcy łagodnej

³⁴ K. Amielańczyk, *Crimina legitima w rzymskim prawie publicznym*, Lublin 2013, s. 39 i n.

³⁵ Wprawdzie jurysta nie wymienił recydywy wśród przykładów obrazujących *quantitas*, ale Rzymianom – akurat w zakresie kradzieży zwierząt hodowlanych (*abigeatus*) – pojęcie powrotu do przestępstwa i związanej z tym surowszej kary było dobrze znane. Por. przekaz Ulpiana w Coll. 11,7,2. Na temat *abigeatus* zob. K. Amielańczyk, *Rzymskie prawo karne...*, s. 116 i n.

natury”). Taką właśnie interpretację, idącą w kierunku znamienia strony podmiotowej przestępstwa (zawinienia sprawcy), podpowiada przykład dodany przez jurystę odnoszący się do prawa Greków, a zaczerpnięty z dzieła Homera. Chodzi w nim o to, że Grecy w razie przypadkowego (*casus fortuitus*) pozbawienia kogoś życia pozwalali na odkupienie winy przez dobrowolne udanie się sprawcy na wygnanie. Różnicowali zatem przestępstwa ze względu na ewentualną winę sprawcy. Jeśli nawet takie było rzeczywiście przesłanie tego przekazu, to niefortunne wydaje się określenie znamienia przestępstwa jako *eventus*, tym bardziej w kontekście oczywistego przeciwstawiania przez Rzymian skutku (rezultatu) przestępstwa winie sprawcy (*voluntas*)³⁶. Tę antynomię wyrażał przecież dobitnie reskrypt cesarza Hadriana zawierający regułę: *In maleficiis voluntas spectatur non exitus*³⁷. Specyfikacja tego znamienia (okoliczności) czynu jest zdecydowanie najsłabszym ogniwem w teoretycznym modelu przestępstwa zaproponowanym przez Claudiusa Saturninusa. Znamie skutku przestępstwa (*eventus*) ma oczywiście rację bytu w ramach modelu typu przestępstwa karnego, wymagałoby jednak innej klarowniejszej definicji³⁸. Z kolei w kontekście utrwalonej w systemie *leges iudiciorum publicorum*, a wymaganej dla *crimina publica* przesłanki umyślnego zawinienia, niezrozumiałe jest pominięcie w katalogu znamion sporządzonym przez jurystę podstawowej okoliczności należącej do strony podmiotowej czynu, czyli winy określanej w licznych źródłach odnoszących się do treści ustaw jako *dolus malus* czy *voluntas*.

Jak już wcześniej wspomniano, model typologiczny rzymskiego *crimen* autorstwa Claudiusa Saturninusa jest w zasadzie jedynym znanym nam dzisiaj tak obszernym i metodycznie przemyślanym modelem przestępstwa karnego. Pojawia się w związku z tym ważne pytanie: Czy model ten można uznać za odpowiadający myśleniu o istocie *crimen* całej rzymskiej jurysprudencji czy też jest on jedynie własnym, oryginalnym, a przez to niekoniecznie reprezentatywnym dla prawa rzymskiego modelem właśnie tego jurysty? Otóż, jak się okazuje z analizy źródłowej, niektóre elementy typologii przestępstwa karnego (*crimen*) Saturninusa korespondują z wypowiedziami innych *iuris prudentes*.

Na początek warto prześledzić wypowiedź Paulusa dotyczącą odpowiedzialności za *crimen maiestatis* na gruncie *lex Iulia de maiestatis*, gdzie pobrzmiewa echo czwórpodziału przestępstw według sposobów (form) ich dokonania:

³⁶ Na temat *voluntas* w rzymskim prawie karnym publicznym zob. *idem*, *Crimina legitima...*, s. 126 i n. Zob. także podstawowe informacje o rzymskiej *voluntas* w: W. Wołodkiewicz, *op. cit.*, s. 367 i n.

³⁷ Call. D. 48,8,14. Marco U. Sperandio (*Dolus pro facto. Alle radici del problema giuridico del tentativo*, Napoli 1998, s. 143 i n.) słusznie skojarzył przekaz Claudiusa Saturninusa (D. 48,19,16,8) również z wypowiedzią Paulusa (D. 48,8,7): *In lege Cornelia dolus pro facto accipitur*.

³⁸ Na niedoskonałość koncepcji Saturninusa w kwestii zawinienia wskazywał także G. Sposito (*op. cit.*, s. 97 i n.).

P.S. 5,29,1 (*Ad legem Iuliam maiestatis*): *Lege Iulia maiestatis tenetur is, cuius ope consilio adversus imperatorem vel rem publicam arma mota sunt exercitusve eius in insidias deductus est, quive iniussu imperatoris bellum gesserit dilectumve habuerit, exercitum comparaverit sollicitaverit, deseruerit imperatorem. His antea in perpetuum aqua et igni interdicebatur: nunc vero humiliores bestiis obiciuntur vel vivi exuruntur; honestiores capite puniuntur. Quod crimen non solum facto, sed et verbis impiis ac maledictis maxime exacerbat.*

Według informacji autora *Sentencji* odpowiedzialności karnej na podstawie *lex Iulia* dotyczącej obrazy majestatu podlegał sprawca, dzięki którego wsparciu i radzie podniesiono by broń przeciwko cesarzowi albo armia zostałaby poprowadzona w zasadzkę. Karze podlegał także ten, kto bez rozkazu cesarza prowadził działania wojenne, werbował lub szkolił armię, namawiał do opuszczenia cesarza. W dawniejszych czasach wobec sprawców *maiestas* (zdrady stanu) stosowano zakaz wody i ognia (wygnanie), w czasach jurysty zaś karę śmierci (wobec *humiliores* – rzucenie dzikim zwierzętom na pożarcie lub pogrzebanie żywcem, wobec *honestiores* – ścięcie mieczem). Na koniec przekazu padają słowa przypominające *quattuor genera* przestępstw zestawione przez Saturninusa. Otóż Paulus zauważył, że *crimen maiestatis* można było popełnić nie tylko przez *factum* (fizyczne działanie), ale także przez niegodziwe *verba* (słowa) i złorzeczenia. Termin *factum* został użyty w tym samym osobliwym sensie jako fizyczne (kinetyczne) działanie, *verba* Paulusa obejmują niewątpliwie zarówno *dicta*, jak i *scripta* Saturninusa. Z kolei ostatniego z *quattuor genera* przestępstw należy poszukiwać w pierwszej części przekazu, gdzie jest mowa o *consilium*, które ma znaczenie „rady”, ale równie dobrze mogłoby oznaczać pomocnictwo, podżeganie czy udział w spisku (związku przestępczym), rozumiany jako współsprawstwo czynu.

Jak wskazano wyżej, najciekawszym wyróżnionym przez Saturninusa znamieniem przestępstwa (*modus*) była *qualitas*, oznaczająca ciężar gatunkowy przestępstwa. Szkodliwość społeczna czynu wielokrotnie była przywoływana w źródłach prawa cesarskiego jako podstawa do wymierzenia surowszej kary. Saturninus zauważał, że czasami *factum*, składające się na *crimen*, jest „poważne”, „ciężkie” (*atrocius est*). *Atrocitas* jako znamień przestępstwa okazała się na tyle istotna, że stała się nawet asumptem do utworzenia autonomicznego typu przestępstwa. Prawdopodobnie już typizacja iniurii, znana z przepisów *legis Corneliae de iniuriis*, ograniczająca się do najbardziej drastycznych przypadków naruszenia nietykalności cielesnej, mogła stać się podstawą dla ukształtowania się w praktyce orzeczniczej nowego „typu” przestępstwa znanego jako *iniuria atrox*. Pod tym właśnie terminem rozumiano już w czasach Gaiusa³⁹ każdą „ciężką zniewagę”:

I. 4,4,9: *Atroux iniuria aestimatur vel ex facto, veluti si quis ab aliquo vulneratus fuerit vel fustibus caesus: vel ex loco, veluti si cui in theatro vel in foro vel in conspectu praetoris iniuria facta sit:*

³⁹ Por. G. 3,225.

vel ex persona, veluti si magistratus iniuriam passus fuerit, vel si senatori ab humili iniuria facta sit, aut parenti patronoque fiat a liberis vel libertis; aliter enim senatoris et parentis patronique, aliter extranei et humilis personae iniuria aestimatur.

Ciężka zniewaga (*iniuria atrox*) był to „typ kwalifikowany” iniiurii wyróżniony ze względu na znamię *qualitas*. Jak się jednak okazuje z dokładnej analizy przekazu, o „ciężkim charakterze” zniewagi mogły zadecydować trzy kryteria. Te właśnie kryteria jako żywo przypominają kolejne wymienione przez Claudiusa Saturninusa w jego modelu przestępstwa *modus*. Pierwszym (*ex facto*) był sposób działania sprawcy. *Iniuria atrox* zachodziła wtedy, gdy ktoś został zraniony (*vulneratus*) albo wychłostany różgami (*fustibus caesus*). Drugie kryterium (*ex loco*) wiązało się z miejscem popełnienia przestępstwa. Ciężka zniewaga zachodziła np. w teatrze, na rynku, przed pretorem. Trzecie kryterium (*ex persona*) wyznaczał *status* ofiary i jej prześladowcy. Ciężkiej zniewagi doznawali np. urzędnik lub senator od osoby należącej do niższego stanu społecznego (*humiliores*). Jako *iniuria atrox* traktowane było podobnie znieważenie wstępnego przez zstępnych czy patrona przez wyzwolenców. Wykład Gaiusa, zaadoptowany do *Instytucji* Justyniana, wykazuje – jak widać – znaczące pokrewieństwo z modelem *crimen* zaprezentowanym przez Claudiusa Saturninusa.

Na marginesie powyższych rozważań można dodać, że Saturninus uzupełnił swój wykład na temat typologii przestępstwa karnego (*crimen*) uwagą dotyczącą wymierzanych kar, pokazując zróżnicowane traktowanie przestępstw ze względu na rozmaite kryteria, które można ogólnie określić jako wynikające z polityki karania:

D. 48,19,16,9–10 (*Claudius Saturninus libro singulari de poenis paganorum*): *Evenit, ut eadem scelera in quibusdam provinciis gravior plectantur, ut in Africa messium incensores, in Mysia vitium, ubi metalla sunt adulteratores monetae. Nonnumquam evenit, ut aliquorum maleficiorum supplicia exacerbentur, quotiens nimium multis personis grassantibus exemplo opus sit.*

Claudius Saturninus zauważył, że takie samo przestępstwo mogło być surowiej karane w niektórych prowincjach rzymskich. Dotyczyło to m.in. czynów popełnianych przez podpalaczy zbiorów w Africa, winnej latorośli w Mysia i tych, którzy obniżali wartość monet, pracując w kopalniach. Surowsze kary dla dobrego przykładu nakładano także za niektóre przestępstwa wtedy, gdy popełniała je liczniejsza grupa sprawców.

Podsumowując, poziom jurydycznej koncepcji Claudiusa Saturninusa na pewno nie budzi dziś zachwytu i łatwo mógłby zostać poddany dyskredytacji, choćby z powodu zamiłowania autora do czynienia nie zawsze celnych odniesień praktycznych. Niemniej jest to próba niewątpliwie odważna i oryginalna, stanowiąca nieoczekiwany wyjątek w świecie jursprudenckiej kazuistyki. Nawet jeśli traktować tę koncepcję bardziej jako ciekawostkę historyczną, to uzupełnia ona w znaczącym stopniu współczesną wiedzę o rzymskim prawie karnym.

BIBLIOGRAFIA

- Amielańczyk K., *Crimina legitima w rzymskim prawie publicznym*, Lublin 2013.
- Amielańczyk K., *Lex Cornelia de sicariis et veneficis. Ustawa Korneliusza Sulli przeciwko nożownikom i trucicielom*, Lublin 2011.
- Amielańczyk K., *Rzymskie prawo karne w reskryptach cesarza Hadriana*, Lublin 2006.
- Bauman R.A., *Crime and Punishment in Ancient Rome*, London 1966.
- Bauman R.A., *I libri 'de iudiciis publicis'*, „INDEX” 1975, No. 5.
- Bojarski T., *Polskie prawo karne. Zarys części ogólnej*, Warszawa 2006.
- Bonini R., *D. 48,19,16 (Claudius Saturninus "de poenis paganorum")*, „Rivista Italiana per le Scienze Giuridiche. Serie III” 1959–1962, Vol. 10.
- Chmiel A., *Dziela naukowe jurystów rzymskich w zakresie prawa karnego*, „Studia Iuridica Lubliensia” 2016, nr 3, DOI: <http://dx.doi.org/10.17951/sil.2016.25.3.151>.
- Dell’Oro A., *I libri de officio nella giurisprudenza romana*, Milano 1960.
- Dowling M.B., *Clemency and Cruelty in the Roman World*, Michigan 2006.
- Gardocki L., *Prawo karne*, Warszawa 2017.
- Garofalo L., *Pojęcia i żywotność rzymskiego prawa karnego*, „Zeszyty Prawnicze UKSW” 2003, nr 1, DOI: <https://doi.org/10.21697/zp.2003.3.1.01>.
- Jońca M., *Parricidium w prawie rzymskim*, Lublin 2008.
- Kuryłowicz M., *De publicis iudiciis. Instytucje justyniańskie o postępowaniach sądowych publicznych*, [w:] *Problemy stosowania prawa sądowego. Księga ofiarowana Profesorowi Edwardowi Skrętowiczowi*, red. I. Nowikowski, Lublin 2007.
- Lenel O., *Palingenesia iuris civilis*, Vol. 2, Leipzig 1899 (Graz 1960).
- Litewski W., *Jurisprudencja rzymska*, Kraków 2000.
- Mantovani D., *Il bonus praeses secondo Ulpiano. Studi su contenuto e forma die libri de officio proconsulis*, „BIDR” 1993/1994, No. 96/97.
- Mossakowski W., *Czyn karalny według koncepcji Klaudiusza Saturnina*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Prawo CCCV. Studia Historycznoprawne” 2008, nr 305.
- Nogrady A., *Römisches Strafrecht nach Ulpian. Buch 7 bis 9 De officio proconsulis*, Berlin 2006.
- Nörr D., *Causa mortis*, München 1986.
- Rudorff A.F., *Über den liber de officio proconsulis*, „Abhandlungen der preußischen Akademie der Wissenschaften” 1865, Bd. 5.
- Scapini N., *Diritto e procedura penale nell’esperienza giuridica romana*, Parma 1992.
- Sperandio M.U., *Dolus pro facto. Alle radici del problema giuridico del tentativo*, Napoli 1998.
- Sposito G., *“Quattuor genera... septem modis”: le circostanze del reato in D. 48,19,16 (Claudius Saturninus "De poenis paganorum")*, „SDHI” 1999, No. 65.
- Stefański R.A., *Prawo karne materialne – część ogólna*, Warszawa 2008.
- Warylewski J., *Prawo karne. Część ogólna*, Warszawa 2005.
- Wolter W., *Nauka o przestępstwie*, Warszawa 1973.
- Wołodkiewicz W., *Czy prawo rzymskie przestało istnieć?*, Kraków 2003.
- Wróbel W., Zoll A., *Polskie prawo karne. Część ogólna*, cz. 3: *Nauka o przestępstwie*, Kraków 2010.
- Zabłocka M., Zabłocki J., *Ustawa XII Tablic. Tekst – tłumaczenie – objaśnienia*, Warszawa 2000.

SUMMARY

The Romans did not develop the science of the criminal offence, yet they attempted to describe the nature and characteristic features of public law crime. According to the Justinian sources, the jurist who made such an attempt was Claudius Saturninus. He distinguished between crimes based mainly on the manner of committing the crime, thus following the same direction as contemporary

science when it examines the so-called criminal *modus operandi*. He made his distinction in a quite original, two-stage manner. First, the jurist made a fourfold division (*quattuor genera*) of crimes, based on a criterion similar to the criterion of form that is adopted for legal actions in the area of private law. According to the jurist, crimes could be committed in the form of *facta, dicta, scripta* or *consilia*. This *quattuor genera* system of forms and manners of committing crimes was then followed by a more detailed division of circumstances involved in the type of the criminal offence. In this way, Claudius Saturninus enumerated seven elements of the (almost exclusively) objective aspect of the crime: *causa, persona, locus, tempus, qualitas, quantitas* and *eventus*. The jurist illustrated all manners and circumstances of committing a criminal offence with examples.

Keywords: public law crime; Roman penal law; Claudius Saturninus

STRESZCZENIE

Rzymianie nie rozwinęli nauki o przestępstwie karnym, ale podejmowali próby opisanie istoty i specyfiki przestępstwa prawa publicznego. Ze źródeł Justyniańskich wiadomo, że jurystą, który na taką próbę się odważył, był Claudius Saturninus. Dokonał on rozróżnienia przestępstw, koncentrując się głównie na sposobie ich popełnienia i idąc w podobnym kierunku, jak współczesna nauka podczas rozważań dotyczących tzw. przestępczego *modus operandi*. Rozróżnienia dokonał w dość oryginalny dwustopniowy sposób. Jurysta stworzył najpierw czwórpodział (*quattuor genera*) przestępstw, kierując się kryterium przypominającym kryterium formy, jakie jest przyjmowane dla czynności prawnych na gruncie prawa prywatnego. Według jurysty przestępstwa mogły być popełniane w formie *facta, dicta, scripta* i *consilia*. Na tak stworzony system *quattuor genera* (form, sposobów) popełnienia przestępstw karnych Claudius Saturninus nałożył następnie już bardziej szczegółowy podział okoliczności składających się na typ czynu zabronionego prawem. W ten sposób wyliczył kolejno siedem znamion (niemal wyłącznie) strony przedmiotowej przestępstwa: *causa, persona, locus, tempus, qualitas, quantitas* i *eventus*. Wszystkie sposoby i okoliczności popełnienia przestępstwa karnego jurysta zilustrował przykładami.

Słowa kluczowe: przestępstwo prawa publicznego; rzymskie prawo karne; Claudius Saturninus

